

Amnesty International

Официалдуу билдирүү

11 июнь 2013 жыл
Индекс: EUR 58/001/2013

Адилеттүүлүк болобу? 2010 жылдын июнундагы зомбулукту жана анын кесепеттерин тергөөдөгү Кыргызстандын жөндөмсүздүгү

Кыргызстандын түштүгүндө Ош жана Жалал-Абад облустарында болгон кыргыздар менен өзбектердин ортосунда төрт күнгө созулган зордук-зомбулук орун алганына, анын натыйжасында жүздөгөн кишилер мерт кетип, миңдеген адамдар жаракат алып, жүзмиңдеген адамдар аргасыздан жер алмаштырып көчүп кетүүгө мажбурланганынан бери үч жыл өттү. Кылмыштарды жана адам укуктарын бузууларды, анын ичинде адамгерчиликке каршы да, бардыгын өзүнө камтыган объективдүү тергөөнүн жетишсиздигинен бүлгүнгө учурап, азап таркандарды сот адилетүүлүгүнөн кур жалак калтырды.

Өткөн жумада Эл аралык Амнистия Кыргыз Республикасынын Башкы Прокуроруна жана Ички иштер Министрине кайрылып 2010 жылдын июнундагы зомбулуктарды бийликтер калыс жана эффективдүү тергей албагандыгына тынчсызданганын билдирди, жана 2010 жылдын июнунда болгон кылмыштарды тергөө үчүн атайын ведомстволор аралык структураларды түзүүнү сунуштады. Кыйноолор жана мыкаачылык мамилелер тууралуу арыздардын баарын тергеп чыгууга, ошондой эле 2010 жылдын июнь окуялар кезинде болду делинген болжолдуу кылмыштар үчүн соттолгондордун иштерин көз карандысыз карап чыгууга чакырды.

Өткөн жылы негизсиз камоолор, айрыкча өзбек улутундагы кишилерди, азайганы көрүнүп турат, ошондой болсо да, отчеттор боюнча адамдардын укуктарын олуттуу бузуулар 2010 жылдын июнундагы зомбулуктарды жана алардын кесепеттерин тергөөнүн жүрүшүндө өзбек улутундагы кишилер үчүн уланып келе жатат: кармалгандарды кыйноо жана ырайымсыздык мамилелер, кыстоо аркылуу моюнга алдыруу жана адилетсиз сот процесстери. Кармалгандардын арасында өзбек улутундагы кишилер дагы деле арбын. Бир нече киши – тергөө изоляторунда үчүнчү жыл отурушат, аларга каршы ишендирерлик далилдердин жоктугунан алардын иштерин ар кыл соттор кайра-кайра кошумча тергөөгө жөнөтүп келе жатат. Буга – Дилмурат Хайдаровдун иши – даана мисал. Ош шаарында 2010 жылы 27 июнда кармалып, болгон маалыматтар боюнча, Ош облустык ички иштер башкармалыгында милиция кызматкерлери тарабынан моюнга алдыруу максатында үч күн бою кыйноого жана ырайымсыз мамилеге дуушар болгон. Бул иш боюнча ушул күнгө чейин тергөө баштала элек. Мунун ордуна анын иши соттордун ар кыл, Жогорку Сот баш болгон, деңгээлдеринде беш жолу кошумча тергөөгө жөнөтүлгөн. Эмдигиче анын катыштыгы бар деп айыпташкан кылмыштардын ишенерлик далилдери жок. Ошондой болсо да, Дилмурат Хайдаров ушул кезге чейин тергөө изоляторунда олтурат, эгерде аны күнөөлүү деп табышса, анда ал өмүр бою камакта калуу коркунучу турат.

Кыйноолор жөнүндө олуттуу арыздарды объективдүү жана тез тергөөгө бийлик чабалдыгын, негизсиздигин улам-улам көрсөттү. Мисалы, өзбек улутундагы Россиянын жараны, болгон маалыматтар боюнча, Базар-Коргон айылында милициялык участоктогу кыйноолордун кесепетинен 2011 жылдын 9 августунда каза болгон Усманжан Халмирзаевдин өлүмүнө күнөөлүүлөр эмдигиче жоопко тартыла элек.

Кармалган өзбектерге жасалган кыйноолор жана башка ырайымсыз мамилелер боюнча алардын туугандары кошумча опузалап, коркутуп акча өндүрүү максатында кайра

өздөрүнө асыларынан коркушуп милиция менен прокуратурага арызданууга батына алышпайт. Өзбек улутундагы адамдарды коргогон адвокаттар дагы опузаланып келишет, сот органдарында да аларга кол салуулар уланууда. Соттордун бардык деңгээлдери, Жогорку Сот дагы, кыйноолор жолу менен алынган көрсөтмөлөрдү белгиленген иретте иликтеп, аларды төгүнгө чыгара алышпады. 2013 жылы июнь окуялары учурда кайра иштеп чыгаруучу Санпа заводунун жанында кыргыз улутундагы бир нече кишинин өлтүрүлүшүнө катыштыгы бар делинип, күнөөгө 2010 жылынын октябрында тартылган, бирок кийин 2013 жылы акталган, өзбек улутундагы адамдын иши боюнча Бишкек шаарында Жогорку Соттун көзөмөлдүк (надзордук) угуулар учурунда соттун имаратынын ичинде жана тышында 10 дон ашык топтон турган кишилер 2013 жылы 2 апрелде Татьяна Томинага жана анын кесиптеши Улугбек Усмановго кол салышкан. Жапа чеккендердин туугандарынан жана алар тараптуулардан кыргыз улутунан турган кишилердин тобу адвокаттарга кордоо сөздөрү менен кыйкырып, аларды ургулап, тепкилеп колдорунан документтерин жулуп алууга аракеттенишкен. Кыргыз бийликтери адвокаттарга жана өзбек улутундагы кишилердин туугандарын куугунтуктаган жана аларга кол салган фактыларды кечиктирбей дыкаттуу, объективдүү жана көз карандысыз тергөөгө алып, тартылган зыяндарды төлөттүрүп, адвокаттарды, туугандарды жана күбөлөрдү коргоону камсыз кылуу үчүн тиешелүү чараларды ишке ашыруусу керек.

Эл аралык Амнистия укук коргоочу жана «мыйзамсыздыктын туткуну» Азимжан Аскарров түрмөдө отурушуна тынчсызданат. 2010 жылдын июндагы окуялар кезинде Азимжан Аскарров болуп жаткан коогалаңды, киши өлтүрүүчүлүктөрдү, негизинен Базар-Коргондогу өзбектердин үйлөрүн жана башка имараттардын өрттөлүшүн видеога жана фотога тарткан. Азимжан Аскарров эл аралык стандарттарга ылайык келбеген соттук тескөөдө өмүр бою эркинен ажыратылган, ал эми ага коюлган айыптар, Эл аралык Амнистиянын пикиринде, анын мыйзам ченемдүү укук коргоочулук ишмердүүлүгүн токтотуу максатында атайын, жасалма жалаа. Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 31 беренеси берген сөз эркиндигине кепилдиктин, Кыргызстан өзү кошулган жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык Пакттын 19 беренесинин бузуучусу болуп калган үчүн Азимжан Аскарров тез жана эч кандай шартсыз бошотулушу керек.

Ош жана Жалал-Абад облустарда 2010 жылдын июнь окуяларын уюштурууга жана ага катышкандыгы үчүн этникалык өзбектерди экстрадициялоого Кыргызстан бир нече суроо-өтүнүч жиберген. Изделгендердин көпчүлүгү Россияга качып кетишкен, азыраагы Казакстандан жана Украинадан баш калкалоо табышкан. 2012 жылы 16 октябрында адамдар укугу боюнча Европалык Сот Махмуджан Эргашевдин (Россиянын үстүнөн арызын) ишин карап көрдү; кыргыз жарандыгы бар өзбек улутундагы адам Кыргызстанга экстрадицияланган болсо, анда адамдардын укугу боюнча Европалык Конвенциянын 3 беренеси (кыйноого же ырайымсыз мамиле жасоого, анын ичинде адамдарды ошондой мамиле жасала турган жакка жөнөтүүгө тыюу салуу) бузулат деп белгиледи. Кыргызстанга кайра келгенде кыйноолорго жана ырайымсыздыкка кабылаар өзбек улутундагы адамдар боюнча ишти Сот биринчи жолу карады.

Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө Эл аралык Пакт, жана Кыйноолорго каршы же катуу, адамгерчиликсиз же анын аброюн түшүргөн мамилелердин түрлөрүнө каршы Конвенция жана башка бир нече кыйноого тыюу салган эл аралык документтердин катышуучусу болуп эсептелет, ошондуктан кыйноолор жана ырайымсыздыктар жөнүндө арыздардын баарын эффективдүү жана калыстыкта кароого Кыргызстан милдеттүү.

Эл аралык Амнистия Кыргызстандын бийлигин эл аралык мыйзамдуулуктун алдындагы милдеттенмелерин сыйлап, кыйноолор жана башка каардуу мамилелер боюнча түшкөн арыздардын баарын токтоосуз, объективдүү, ар тараптуу тергөөнү жүргүзүүнү демилгелеп, эгерде кыйноо колдонулганы же ырайымсыздыктар далилденген болсо, анда ар бир милиционер жоопко тартылуусун камсыз кылууга чакырат.

Коогалаңдын башталышы

Бир ай бою улам күчөп отурган көбүн эсе кыргыз жана өзбек улуттарынын жаштарынын этникалык тирешүү, чыр-чатактар Ошто 2010 жылдын 10 июнунда чоң кагылышууга

алып келди. Кийинки төрт күндө өрттөөлөрдү, талап-тоноочулукту, киши өлтүрүүчүлүктү, жыныстык зордук-зомбулуктарды өзүнө камтыган каардуу чабуулдар Ош жана Жалалабат облустарын жалмап өттү. 1900гө жакын адам олуттуу жарадар болушту, 400 дөн ашыгы өлтүрүлдү. Спутниктен алынган фотосүрөттөр көрсөткөндөй Ош шаарында гана 1807 имараттар толук жок кылынды, алардын көпчүлүгү өзбек улутундагыларга таандык эле. Оор, олуттуу кылмыштар эки улут өкүлдөрү тараптан жасалганы менен зыяндын, жараттардын жана өлүмдөрдүн көпчүлүгү өзбек улутундагылардын арасында болгон. Муну официалдуу жарыяланган маалыматтар бир нече ирет ырастаган. Ошого карабастан, Эл аралык Амнистиянын көңүлүн иренжиткен нерсе – бул Кыргызстандын бийликтери буларды факт катары моюнга алуудан баш тартып келатканы.

Адистердин атайын структуралары

Июнь айындагы коогалаңдуу окуялардын жүрүшүндө жана алардан кийин орун алган кылмыштарды, укук бузууларды, анын ичинде адамзатка каршы жасалган кылмыштарды, иликтөө үчүн тартип коргоо, Башкы прокуратура жана сот органдарында атайын ведомстволор аралык структураларды түзүүнү Эл аралык Амнистия 2011-жылы жана 2012-жылдын июнь айында кыргыз бийликтерине жасаган негизги сунуштарынын бири болгон. Бул структураларга дайындоолор улуттук жана гендерлик баланста болушу керек. Бул багытта эч кандай кадамдар жасалбагандыгы Эл аралык Амнистияны тынчсыздандырат.

Эл аралык Амнистия бул миңдеген иштерди иликтөө үчүн канча ресурс зарыл экенин жана жеткиликтүү ресурстарды, өзгөчө тажрыйбалуу кызматкерлерди табуунун кыйынчылыктарын толугу менен түшүнүп турат. Бирок акыркы эки жыл ичинде кылмыштарды иликтөөдө көптөгөн көзгө көрүнгөн кемчилдиктерди, укук бузууларды, бир улутка жан тарткандыктарды эске алганда, тезден-тез көз карандысыз жана адилеттүү тергөөнү камсыз кылган системаны орноштуруу керектиги зарыл болуп турат. Эгер бул структураларга туура мамиле жасалса, алар адилеттүү соттор системасынын институционалдык жактан чыңдалып, бекемделишинде маанилүү роль ойной алышат жана келечекте кылдат жана адилеттүү тергөөлөрдүн эң мыкты үлгүлөрүн көрсөтүүгө зор пайдасы тиймек.

Азимжан Аскарөвдүн иши

Азимжан Аскарөв, этникалык өзбек, Кыргызстандын түштүгүндөгү укук коргоо уюмдарынын регионалдык тармагына кирген «Воздух» бей өкмөт уюмунун директору. Азимжан Аскарөв 2010 жылы 15 июнда Базар-Коргондо кармалса да, анын кармалышы 2010 жылдын 16 июнуна чейин официалдуу түрдө каттоодон өткөрүлгөн эмес. Азимжан Аскарөв 15 сентябрда «курал сактаганы», «касаканалык киши өлтүрүүгө катышкан», жана «укук коргоо органынын кызматкери өлтүрүүгө катышкан» деген күнөөлөр менен өмүр бою эркинен ажыратылып, үй-мүлкүн конфискациялоого өкүм чыккан. Ага коюлган айыптар анын мыйзам ченемдүү укук коргоочулук ишмердүүлүгүн токтотуу максатында атайын, жасалма жалаа деп Эл аралык Амнистия ишенет. Эл аралык Амнистия аны «мыйзамсыздыктын туткуну» деп тааныды жана аны тез жана эч кандай шартсыз эркиндикке чыгарылышына чакырат. Азыркы учурда Бишкек шаарында №47 түрмөдө жаза өтөөдө.

Июнь окуяларында укук коргоо органдарынын кыргыз улутундагы кызматкери өлтүрүшүнө катышкандыгын моюнуна алуусун жана башкаларды дагы кошо айыптоосун көздөшүп, ал кармалгандан кийин үч күн ырайымсыздык менен уруп-согулганын Азимжан Аскарөв билдирди. Анын адвокаты Нурбек Токтакунов 2010-жылдын 22 июнунда Азимжан Аскарөв менен жолукканда анын денесиндеги уруп-согуунун издерин сүрөткө тартып ала алган, бирок анын көз карандысыз медициналык экспертиза өткөрүүгө болгон талабын Базар-Коргон районунун Прокурорунун орун басары четке каккан. Бул жолугушууда анын кол астындагы башка кызматчылары дагы катышкан. 2010 жылдын 26 июлунда Жалал-Абад шаардык соту Жалал-Абад шаардык прокуратурасынын Азимжан Аскарөвдүн ал кармалгандан кийин кыйноого жана ырайымсыз мамилеге дуушар болгону жөнүндөгү арызын тергөөгө алынбасын деген чечимин күчүндө калтырды. «Врачи за права человека» эл аралык бей өкмөт уюмунун 2012 жылдын октябрь айындагы отчетуна ылайык анын медициналык ахвалы - көзүнүн көрүүсү, нерв жана дем алуу системалары – камакта жаткандан бери бир кыйла

начарлап кеткен, бирок ага зарыл болгон медициналык кароо көрсөтүлбөгөндүгү начар мамиле жасоонун белгиси катары эсептелет. 2012 жылдын январында жүргүзүлгөн текшерүүдөн кийин «Врачи за права человека» эл аралык БӨУнун эксперттери Азимжан Аскарров баш мээсинин кыйноодон кийинки травмалык клиникалык белгисин айгинелейт. 2012 жылдын ноябрында анын адвокаты БУУнун адам укуктары боюнча Комитетине арыз берди.

Азимжан Аскарровдун адвокаты жана туугандары бир нече жолу топ кишилер аркылуу кордуктоого жана кол салууга убактылуу кармалуучу изолятордун да территориясында дуушар болушкан. Топ кишилер – өлүмү боюнча Азимжан Аскарров айыпталып келген, тополоңдо каза болгон милиционердин туугандарын камтыган. 2010 жылдын 21 июлунда Азимжан Аскарровго убактылуу кармоо изоляторунун (УКИ) ичинде ага анын балдызы тамак-аш берүүгө аракет кылган кезде бир топ аялдар ага таш ыргытышкан. 2 августта анын адвокатына кол салуу УКИнин ичинде болгон. Анын айтуусу боюнча эркек жана аялдардан турган топ аны курчап алып, өзбекти коргогонун улантса, анын өзүн жазалашаарын эскертип опузалашкан. Соттук териштирүүгө бир күн калганда, 2010 жылы 2 сентябрда, териштирүү Базар-Коргондон 20 км аралыкта турган коңшу Ноокен районунун Массы айылына көчүрүлгөн. Азимжан Аскарровдун адвокаты Нурбек Токтакуновдун сөзү боюнча бул аралык айыпталуучу же анын коргоочусунун коопсуздугун камсыздоого жетишсиз болгон. Адвокат Нурбек Токтакунов 2 сентябрда заседаниеге катыша алган жок, анткени ага күн мурунтан заседаниенин орду алмашканын кабарлашкан эмес жана анын өмүрүнө олуттуу коркунуч күтүлгөн.

Усманжан Халмирзаевдин иши

2011-жылдын 9-августунда Усманжан Халмирзаев, өзбек улутундагы Россия жараны, кабарлар боюнча кыйноолорго дуушар болуп каза болгон. Андан эки күн мурун ал Базар-Коргон айылында жарандык кийимчен милиция кызматкерлери тарабынан негизсиз кармалып, жергиликтүү милиция бөлүмүнө алып келинген. Милициядан 7 августта бошотулгандан кийин, ал жубайына айтканына караганда, сурак учурунда ага противогаз маскасын кийгизишип, токмокко алышкан. Ал жыгылганда, кызматкерлердин бири тизеси менен көкүрөгүнө эс-үчүн жоготконго чейин эки же үч жолу тепкилеген. Эртеси күнү эртең менен ал ооруканага жеткирилип, жараттарынан улам бир күндөн кийин каза болгон. Ал жубайына анын жараттарына милиция кызматкерлери жооптуу деп айткан. Анын жубайы жана адвокаты денени кесүүгө катышып, сот медициналык экспертиза Халмирзаев ичине кан агуудан каза болду деп тапканын айтышкан. Россия Федерациясынын консулствосунун 10-августтагы расмий суранычы боюнча Жалал-Абаддын прокурору төрт милиция кызматкерине каршы бир канча айып, анын ичинде кыйноо, боюнча кылмыш ишин ачкан.

Милиционерлер боюнча процесс башталганга чейин, 2011 жылы сентябрь айында Усманжан Халмирзаевдин иши боюнча кыйноо үчүн айыпталган төрт милиция кызматкеринин үстүнөн соттук териштирүүнүн алдынан айыпталгандардын туугандары жана колдоочулары бир нече жолу, кээде күч колдонуу менен, коомдук акция уюштуруп, бир жолу Бишкек-Жалал-Абад жолун тосуп салышкан. Алар тергөөнүн күбөлөрүн, Усманжан Халмирзаевдин үй-бүлөсүн жана адвокаттарын сот имаратынын сыртында да, ичинде да коркутуп, айыпталгандарды акталуусун талап кылып, сотко басым жасашкан. Коопсуздукту камсыз кылуу максатында сот Жалал-Абаддан 500 километр алыстыктагы Чүй облусуна жылдырылган. Ага карабастан, негизги күбөлөр коркутулуп-үркүтүлүп, кээ бирлери көрсөтмөлөрүн айыпталгандардын пайдасына өзгөртүшкөн. Кээ бирлери өз үй-бүлөлөрү үчүн коркуп, өлкөдөн чыгып кетүүгө аргасыз болгон. Усманжан Халмирзаевдин жесир аялынын жана адвокатынын арыздарына карабастан, айыпталгандардын туугандарынын жана колдоочуларынын жасаган иштери боюнча Жалал-Абад облустук прокуратура тарабынан эч кандай иликтөө жасалган эмес. 2012-жылдын март айында кыйноолор боюнча айыпталган төрт милиционерлердин иштери Жалал-Абадга кайтарылган. Жалал-Абад сотунун төрагалык кылган судьясы ишти кошумча иликтөө үчүн кайтарган жана айыпталган милиция кызматкерлеринин экөөсүн күрөө менен боштондукка чыгарган. 2012 жылдын 26 декабрында райондук сот бул ишти кароону үч адвокаттын пландаштырылган учурга келбегенине байланыштуу белгисиз мөөнөткө калтырды.

Дилмурат Хайдаровдун иши

Милиция кызматкерлери өзбек улутундагы кесиби боюнча юрист Дилмурат Хайдаровду 2010-жылдын 27-июнь күнү кармады. Дилмурат Хайдаров 2010-жылдын июнь айындагы окуяларда Ош облусунун өзбектерден турган Нариман айылында кыргыз улутундагы салык инспекторун, эки кыргыз аскер кызматкерин өлтүрүүгө катышкандыгы, массалык тартипсиздиктерди уюштургандыгы жана аларга катышкандыгы үчүн айыпка тартылган. Ал кийин үч күн Ош облусунун ички иштер Башкармалыгында милиция кызматкерлери тарабынан күнөөсүн мойнуна коюу максатында кыйноого алынган. Бирок ушул күнгө чейин бул арыздар боюнча бир да иликтөө орун алган жок. Анын ордуна анын кылмыш иши ага каршы күчтүү далилдердин жоктугунан, ар кайсы инстанциядагы соттордун, анын ичинде Жогорку соттун, чечимдери менен беш жолу кошумча иликтөөгө жөнөтүлгөн. Дилмурат Хайдаровдун айтылган кылмыштарын тергөө толук да, объективдүү да болгон жок. Бул кылмыштарды түздөн-түз далилдеген фактылар жок. Айрым күбөлөрдүн көрсөткөнү боюнча салык кызматкери өлтүрүлгөн кезде ал башка жерде болгон дешсе, милиционердин өлтүрүлүшүнүн күбөсү аны так таанып алган эмес. Ушул учурга чейин ал тергөө изоляторунда жатат, эгерде аны күнөөлүү деп табышса, анда аны өмүр бою түрмөдө калуу коркунучу күтүүдө.

Кабарларга караганда, ал кармалган кезде милиция кызматкерлери аны резинадан жасалган таяктар менен денесинин ар кайсы жерлерине, анын ичинде башына жана бармактарына, урушкан, пластик баштыгы менен демин буушкан жана скрепкаларды анын тырмактарынын астына сайышкан. Анын кармалганы расмий түрдө катталган эмес жана кыйноолор Ош облусунун ички иштер башкармалыгынын кеңсесинде орун алган. Кыйноолорго жана башка кордуктарга карабай, Дилмурат Хайдаров күнөөнү мойнуна алуудан баш тарткан. Кыйноолордон кийин убактылуу сакталуучу жайга которулганда анын шишиктери жана кыйноонун башка издери дарыгерлер тарабынан катталган. Кийинчерээк Оштун №5-сотко чейин кармоочу жайында да булар дарыгерлер тараптан катталган.

Кошумча катары, Дилмурат Хайдаровдун адвокаты артынан түшүп коркутууга, опузалоого кабылды. Татьяна Томина, орус улутундагы көз карандысыз адвокат, көбүнчө өзбек улутундагылар тарабынан чакырылган. 2011-жылдын август айында Ош шаардык сотунан чыгып кетип жаткан жеринде ага төрт кыргыз улутундагы аялдар кол салышкан. Бир аял анын башына баштык менен уруп, калгандары аны соккулап, тепкилеп салышкан. Ошону менен бирге ага кемсинткен сөздөрдү да айтышкан. Бул кол салууга күбө болуп турган сот жана милиция кызматкерлери Татьяна Томинаны коргоо же аялдарды токтотуу үчүн эч чара көрүшкөн эмес. Сот имаратынан кетээр алдында аялдар адвокатка таш ыргытып, дагы да күч көрсөтөбүз деп коркутушкан. Ошол эле күнү кечирээк Оштун убактылуу кармоочу борборунда баягы эле аялдардын тобу Татьяна Томинага кемсинткен сөздөр менен кыйкырышкан. Ал 2010 жылындагы июнь окуяларына байланышы жок иш боюнча өзбек улутундагы клиенттин отурумунда жүргөн. Карап турган милиция кызматкерлери аялдарды токтотуу үчүн эч чара көрүшкөн эмес. 2012-жылдын февраль айында Татьяна Томина өзбек клиентин коргоп жаткан учурда сот бөлмөсүнүн ичинде жабыркагандардын туугандары тарабынан кол салууга дуушар болгон. Адвокатка жаман сөздөрдү айтып, анын иш-кагаздарын айрып салышкан.

Кошумча маалыматтар төмөнкү даректе: *Кыргызстан: Аткарылбаган Милдет* (Index: EUR58/001/2012) <http://amnesty.org/en/library/info/EUR58/001/2012/en>

Соңу